

Aves de Galicia, esas descoñecidas

F. Manuel Rodríguez Mayo
Catedrático de ensino secundario
Na actualidade en estado de xúbilo

Resumo

Na primeira parte desta ponencia analizo os resultados dunha pequena enquisa a alumnos de primeiro de ESO sobre identificación de aves.

Na segunda faise unha proposta para mellorar o coñecemento do noso alumnado sobre un aspecto tan relevante do noso contorno natural como o coñecemento das especies ornitolóxicas que viven nel.

A enquisa

Quero sinalar de partida que non é a miña intención facer un estudo rigoroso sobre que especies coñecen os nosos alumnos. A enquisa foi feita a un único grupo de 26 alumnos de primeiro de ESO do IES Miguel Ángel González Estévez de Carril (Vilagarcía de Arousa).

É un centro que recolle alumnos da periferia de Vilagarcía (20 dos alumnos viven en “barrios” no que o rural asoma as fiestras das súas casas, e 6 no centro de Vilagarcía que non é precisamente unha gran cidade).

Na enquisa presentábenselles 27 imaxes de aves e pedíase que lles puxesen nome (castelán, galego, o xénero, se non coñecían a especie, ou simplemente indicasen se lles resultaba coñecida) e que elixisen unha de tres opcións en relación a súa presenza na comarca (común, escasa ou non presente).

Para facilitar a identificación, ao mesmo tempo proxectáronse as imaxes a gran tamaño dando 20 segundos para cada especie e 10 segundos nunha segunda pasada.

A enquisa tiña unha dobre finalidade o que determinou a selección de especies, todas presentes na comarca:

- Comprobar se recoñecían aves moi comúns (ferreiriño azul, bilurico claro, carrán, carriza, chasco, escribenta común, pimpín, garza, lavandeira branca, liñaceiro, miñado, rula común, xílgaro, gaivota chorona).

- Espertar o interese pola ornitoxía con especies rechamantes (cardeal, ferreiriño cristado, bico de coral, estreliña riscada, ferreiriño rabilongo, bubela, falcón peregrino, mergullón pequeno, cullerete, picapeixe, píllara das dunas, pato rabilongo).

Resultados

- Só catro alumnos identifican correctamente algunha especie (un identifica o falcón peregrino e a garza, dous identifican a garza e outro o falcón peregrino).
- Nalgúns casos identifican correctamente o “xénero” (21 din pomba á rula común, 18 pato ao cullerete e/ou ao pato rabudo, 7 falcón ao falcón peregrino).
- 20 alumnos chaman cegoña á garza dos que 7 afirman que é común, 4 que é escasa, 7 que non a hai na comarca e 2 non contestan.
- A pesar de ser unha vila costeira e de estar fartos de velas, ningún alumno identifica a gaivota chorona e só 12 indican que é unha gaivota.
- Dos erros, mellor non falar: para 9 a bubela é un paxaro carpinteiro; o bilurico claro unha gaivota; para 7, a lavandeira un colibrí, o pimpín unha pomba, a garza unha "corneja", o ferreiriño rabilongo unha rapiña ou o ferreiriño azul un "periquito".

Podemos tirar algunhas conclusións:

As únicas especies identificadas correctamente débense posiblemente á súa presenza nos medios de comunicación: o falcón peregrino, que posiblemente non visen persoalmente nunca, e a garza.

Aves moi frecuentes, e coas que seguro se teñen atopado, como a lavandeira branca ou a gaivota chorona resultáronlles totalmente descoñecidas o que amosa unha total despreocupación polo contorno que os rodea de xeito cotián.

Podemos pensar que esta situación obedece ao cambio de comportamento afastándose do contorno natural para adoptar hábitos máis urbanitas, incluso mesmo en vilas pequenas como a que é obxecto deste estudo.

Persoalmente creo que hai máis. Diría que en Galicia, ou polo menos na Ría de Muros, o desinterese polo medio natural vén de moi lonxe.

Na miña aldea era inútil preguntar polo nome dun paxaro dunha especie que non fosen as catro ou cinco coñecidas por todos. As respostas tiven que procuralas na “Guía de las Aves de España y Europa”.

Lembro unha ocasión na que, na praia, apareceu unha ave morta que tiña algunha semellanza cunha gaivota pero que claramente non era unha gaivota. Era un ave mariña pero, cal?

Despois de preguntar a varios mariñeiros da aldea, ningún dixo recoñecer aquel estraño paxaro. Finalmente un vello mariñeiro deunos a resposta: era un mascato.

Anos despois, saíndo da ría vin abraiado como os mascatos se mergullaban diante do barco. Era imposible que aquel espectáculo magnífico non espertase a curiosidade dun mariñeiro aínda que só fose porque sinalaba onde estaba o peixe.

Sexan cales sexan os motivos, semella que o estudo das “Ciencias da Natureza” non se traduce nun maior coñecemento e interese polo contorno natural que aínda temos.

Todos os modelos pedagóxicos insisten na necesidade de comezar polo máis próximo ao alumno, polo máis concreto e que ese coñecemento do contorno inmediato sirva de base e fundamento aos demais coñecementos.

Sen embargo, nin na escola nin nos primeiros cursos de secundaria parece prestarse atención a ese coñecemento do propio contorno.

Hai varias razón que poden explicar esa carencia:

- O coñecemento dese contorno próximo non está nos libros.
- Tampouco é doado organizar saídas que permitan eses contacto coa fauna (non sería tan complicado para a flora, que temo estea na mesma situación).
- Por parte das familias tampouco se fai ningún esforzo, posiblemente por falla de coñecementos dos propios país.
- E sobre todo, nos medios de comunicación non hai información sobre os nosos ecosistemas. Podemos ver documentais sobre a fauna da selva amazónica pero dificilmente sobre a da Ría de Arousa. Hai documentais sobre o voitre leonado pero non sobre a lavandeira branca.

Son carencias difíciles de encher pero non imposible. Permite que un afeccionado faga algunha suxestión.

Saídas ornitolóxicas

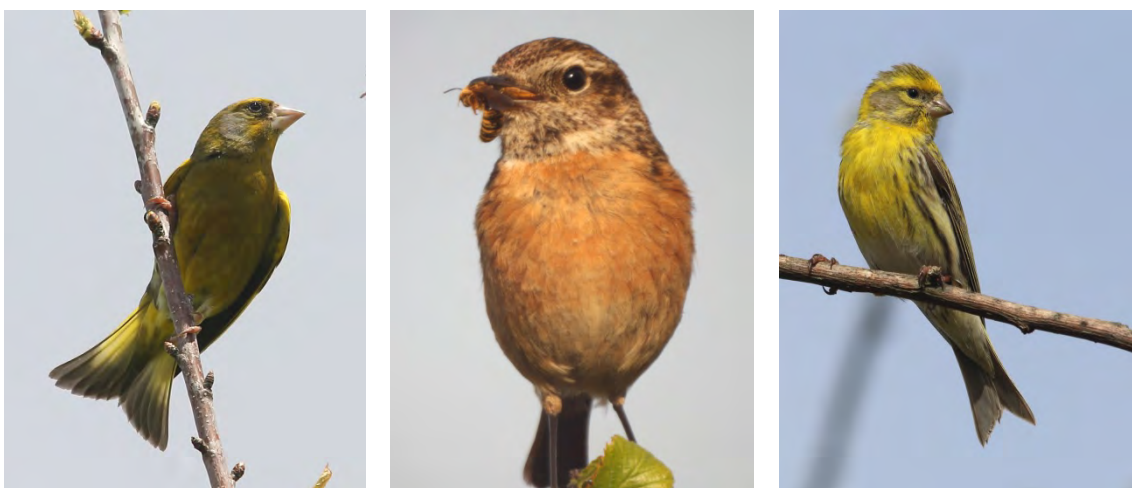
En toda Galicia hai lugares que permiten a observación de aves sen necesidade de longos desprazamentos.

Na Ría de Arousa temos, entre outros, o Complexo Intermareal Umia-Grove. Unha zona fantástica para observar invernantes na que se teñen visto máis de duascientas

especies. Só se precisan telescopios que non é necesario mercar. Pódese contactar con algunha das varias agrupacións e asociacións ornitolóxicas que sen dúbida estarán encantadas de facernos de guías.

Pero nin sequera é preciso desprazarse en bus. En calquera parque urbano viven varias especies de paxaros: pardais, pombos, rulas, cirrios, pegas, merlos, paporrubios, rabirrubios, chascos, lavandeiras, picafolas, ... son doados de observar.

Para sacar todo o partido a estas saídas só precisamos uns prismáticos.

Os da imaxe contan con características de máximo nivel (prisma de tipo porro de cristal bak-4, lentes totalmente multirevestidas, selado e recheo de nitróxeno, 8x32 con pupila de saída de 4 mm) e poden mercarse por uns 50 €

Suxerir que as clases de Ciencias Naturais non sexan só na aula é algo tan obvio que non precisa máis comentarios e o mesmo pode aplicarse ao resto das materias (como non saír medir en Matemáticas, ou ir ao laboratorio en Física e Química, ou percorrer os monumentos da vila en CC Sociais ou

...)). A experiencia do autor deste artigo é moi diferente: na miña longa traxectoria como estudante de primaria e secundaria non lembro nunca ter saído da aula para dar unha clase. Na actualidade a situación é distinta pero moi lonxe da óptima.

Historias de paxaros

Saír da aula é imprescindible e a mellor opción pero hai outras posibilidades para achegar os alumnos ao entorno.

Centrándonos en primaria e primeiros cursos de secundaria podemos superar a falla de materiais multimedia sobre as nosas aves elaborando as nosas propias narracións que, como novelas, acheguen as nosas aves ao alumnado.

Non é moi difícil. Só precisamos unha boa historia.

Historia 1:

Nestes días de principios de outubro podemos ver na Illa de Arousa as primeiras limícolas procedentes do norte de Europa onde estiveron criando durante o verán.

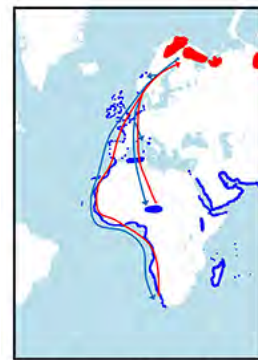

No grupo da imaxe podemos ver píldoras cincentas e tamén algúns mazaricos rubios.

Para eles, a Illa de Arousa é só unha escala para repoñer forzas no seu longo camiño ata as costas africanas do Atlántico Sur onde pasarán o inverno para, na primavera próxima, volver emprender a viaxe de volta ata as súas colonias de reprodución situadas nas costas do Ártico moi ao norte de Europa

O mapa elaborado por Onioram amosa a ruta migratoria do mazarico rubio dende as costas do Ártico ata, nalgúns casos, Sudáfrica.

L. lapponica lapponica

Historia 2:

O chasco cincento é un paxariño de apenas 15 cm que nos visita no inverno. A maioría procede do interior do norte de España ou do centro e norte de Europa onde crían.

A maioría, pero outros teñen unha historia ben diferente.

Tamén hai chascos cincentos que crían en Canadá e, como o resto da súa especie, pasan o inverno en zonas temperadas de España, Francia e norte de África.

Para facer esa emigración teñen que cruzar o Atlántico nun voo sen escalas que pode durar unas 80 horas.

O que aparece na foto estaba na Illa de Arousa comendo tranquilamente na area.

Poida que teña moito que contarnos ...

Historia 3:

O calendario laboral dos paxaros non coincide co noso.

Nós temos vacacións no verán e é no inverno cando volvemos ao instituto e temos que esforzarnos en aprender.

Para as aves e xustamente ao revés.

O inverno é tempo de “descanso” e esforzarse só por sobrevivir, algo que non é doado.

Na foto vemos un dos nosos paxaros máis fermosos, o ferreiriño azul, en inverno coa súa plumaxe perfectamente coidada.

Non é capricho claro, a plumaxe protéxelo do frío e a chuva. Necesita que estea perfecta e ten tempo para dedicarlle.

Pero no verán as dificultades redóbranse. Non só teñen que sobrevivir senón que tamén han de intentar sacar adiante as súas crías.

Para os insectívoros como o ferreiriño azul é particularmente estresante. Primeiro ten que atender as incesantes demandas dos polos e logo ensinalles a conseguir alimento por si mesmos levándoos de “caza” polo bosque. Nesos momentos podemos escoitar as súas chamadas constantes para que os polos poidan localizalos e tamén de aviso cando detectan algún perigo.

Para outras aves como o lavanco o verán é máis relaxado.

Non precisan conseguir alimento para os polos que son capaces de nadar e alimentarse por si mesmos ao romper o ovo, limítanse simplemente a acompañalos e protexelos de posibles ameazas. Despois de comer retíranse a un lugar seco e protexido onde acubillan as crías debaixo do seu corpo para darlles calor e protección.

É idílico só en aparencia. A femia de lavanco da foto empezou a tempada con nove polos. Ao final do verán, cando os polos empezaban a voar, só quedaban tres.

Historia 4:

A garza branca é a garza real son as palmípedas que podemos atopar de xeito habitual nas rías (en ocasións tamén podemos ver garza branca grande e garza vermella, pero son moito máis raras). Aquí pasan os invernos. Para criar emigran a zonas no sur da península ou nas chairas do sur da Europa do Leste

Resulta moi doada de identificar pola súa plumaxe branca e pico e patas negros con calzetíns amarelos (a garza branca grande é de maior tamaño e ten pico e patas claras).

Podemos observalas sen dificultade na beira do mar descansando ou pescando.

Para pescar emprega diferentes técnicas:

- Permanece case inmóbil e cando se achega un peixe “dispara” a cabeza e pilla a presa co pico.
- Camiña amodo pola beira removendo o fondo coa pata á espera de que algún peixe se descubra ao intentar fuxir.
- Tamén abre as ás movéndose coma nunha danza.
- En Catoira, na desembocadura do Ulla, teño visto avanzar a un grupo de garzas brancas en liña. Dese xeito as presas non poden fuxir.

Historia 5:

Os nosos ecosistemas están cambiando rapidamente nestes últimos anos. Hai varios factores que orixinan ese cambio:

- O cambio climático é seguramente o principal. A súa influencia é constante pero lenta.
- Máis rápido é o cambio nos usos da terra. En Galicia, en especial na costa, está desaparecendo a agricultura tradicional abandonando as terras ou dedicándoas a monocultivos como o eucalipto ou a vide. Aves de espazos abertos como o lagarteiro e o pardal montés están desaparecendo da costa e aves de bosque como o gabián están aumentando.
- E tamén temos a chegada de novas especies polas novas condicións climáticas ou, máis frecuentemente, pola súa introdución accidental polo ser humano.

O bico de coral é un paxariño orixinario do norte de África que a alguén se lle escapou no sur de Portugal e dende entón vense estendendo pola costa e xa se ten observado en Ferrol.

É como un “sen papeis” que loita por sobrevivir adaptándose a un novo medio.

Son moi tímidos. Móvense sempre en pequenas bandadas entre a vexetación baixa alimentándose de sementes polas que compiten con xílgaros, xiríns e pardais.

Están aquí e semella que para quedarse.

Bibliografía:

Podes atopar estas e outras historias no blog do autor: <https://avesdaria.wordpress.com/>

Non deixes de instalar a aplicación gratuíta da SEO: Aves de España.

SVENSSON, LARS (2010): Guía de aves de España, Europa y región mediterránea.
Ed Omega

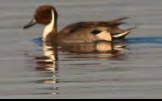
<https://www.wikipedia.org>

Anexo I: A enquisa

Nome : Onde vives: Grupo:

Verás unha serie de fotos de aves, as mesmas que aparecen nas imaxes deste cuestionario. Debes intentar identificalas e indicar se coidas que as podes ver no Salnés.

Foto	Nome (serve o nome galego, o castelán, só a familia se non sabes a especie concreta)	Hainas no Salnés?
	1.	☐ Si, é común ☐ Si pero é moi rara ☐ Non
	2.	☐ Si, é común ☐ Si pero é moi rara ☐ Non
	3.	☐ Si, é común ☐ Si pero é moi rara ☐ Non
	4.	☐ Si, é común ☐ Si pero é moi rara ☐ Non
	5.	☐ Si, é común ☐ Si pero é moi rara ☐ Non
	6.	☐ Si, é común ☐ Si pero é moi rara ☐ Non
	7.	☐ Si, é común ☐ Si pero é moi rara ☐ Non
	8.	☐ Si, é común ☐ Si pero é moi rara ☐ Non
	9.	☐ Si, é común ☐ Si pero é moi rara ☐ Non
	10.	☐ Si, é común ☐ Si pero é moi rara ☐ Non
	11.	☐ Si, é común ☐ Si pero é moi rara ☐ Non
	12.	☐ Si, é común ☐ Si pero é moi rara ☐ Non

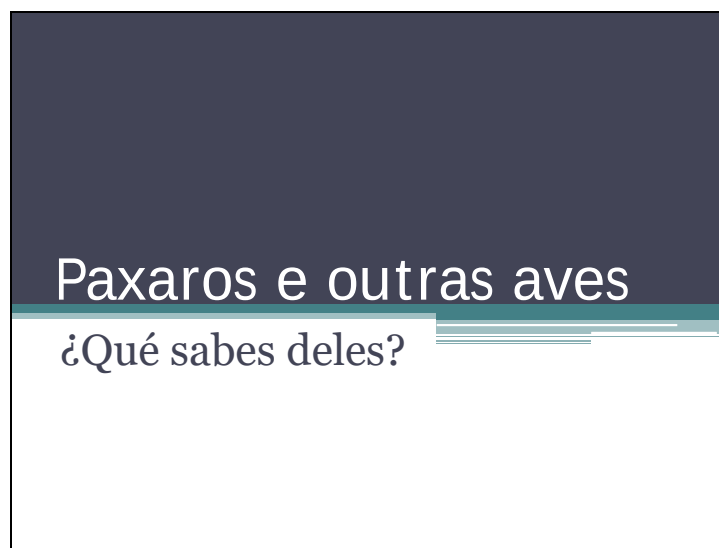
	13.	☐ Si, é común ☐ Si pero é moi rara ☐ Non
	14.	☐ Si, é común ☐ Si pero é moi rara ☐ Non
	15.	☐ Si, é común ☐ Si pero é moi rara ☐ Non
	16.	☐ Si, é común ☐ Si pero é moi rara ☐ Non
	17.	☐ Si, é común ☐ Si pero é moi rara ☐ Non
	18.	☐ Si, é común ☐ Si pero é moi rara ☐ Non
	19.	☐ Si, é común ☐ Si pero é moi rara ☐ Non
	20.	☐ Si, é común ☐ Si pero é moi rara ☐ Non
	21.	☐ Si, é común ☐ Si pero é moi rara ☐ Non
	22.	☐ Si, é común ☐ Si pero é moi rara ☐ Non
	23.	☐ Si, é común ☐ Si pero é moi rara ☐ Non
	24.	☐ Si, é común ☐ Si pero é moi rara ☐ Non
	25.	☐ Si, é común ☐ Si pero é moi rara ☐ Non
	26.	☐ Si, é común ☐ Si pero é moi rara ☐ Non
	27.	☐ Si, é común ☐ Si pero é moi rara ☐ Non

Anexo II: presentación

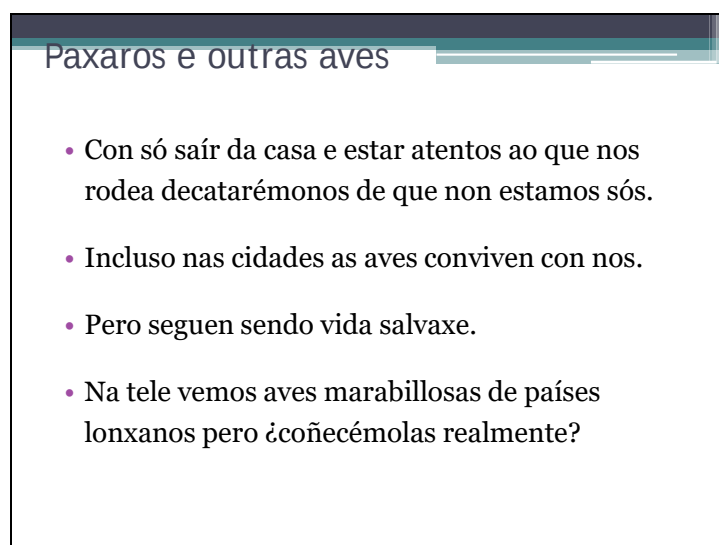
Simultaneamente a enquisa, proxectáronse diapositivas coas fotos das aves para facilitar a identificación, loxicamente sen os nomes e datos.

Rematada a enquisa volvéronse a proxectar, esta vez cos nomes de cada ave.

Diapositiva 1

Diapositiva 2

Diapositiva 3

Paxaros e outras aves

- Imos poñer a proba os vossos coñecementos cunha enquisa.
- Empezarás por escribir os teus datos:
 - Nome: pon o teu nome, un apelido e onde vives (Carril Trabanca, Catoira, Vilagarcía, ...).
 - Grupo: o teu grupo.

Diapositiva 4

Paxaros e outras aves

- Na enquisa pregúntase sobre 27 aves. Na pantalla iremos proxectando as fotos de cada unha durante 20 segundos.
- Para cada unha debes poñer:
 - **Nome:** o nome da especie, en Galego ou Castelán. Se non coñeces o nome da especie podes poñer o da familia ou o xénero (por exemplo podes poñer gaivota ou falcón).
 - **Haina no Salnés:** con tres opcións
 - ☐ **Si, é común** se podemos atopala con facilidade.
 - ☐ **Si, pero é moi rara** se a hai no Salnés pero é difícil de atopar.
 - ☐ **Non** no caso de que non a podamos atopar no Salnés.

Diapositiva 5

Paxaros e outras aves 1

Cardeal (escaso, residente)

A photograph of a male cardinal bird with a bright red body and a black head and back, perched on a thin branch with small red flowers. The background is a blurred natural setting.

Diapositiva 6

Paxaros e outras aves 2

Ferreiriño azul
(común,
residente)

A photograph of a blue tit bird with a yellow body and a blue head, perched on a thin branch. The background is a blurred natural setting.

Diapositiva 7

Paxaros e outras aves 3

Ferreiriño cristado (escaso na costa)

Diapositiva 8

Paxaros e outras aves 4

Bico de coral
(común,
residente
recén
chegado)

Diapositiva 9

Paxaros e outras aves 5

Bilurico claro (común, invernante)

A photograph of a light-bellied sandpiper (Bilurico claro) standing on a dark, textured rock. The bird has a long, thin beak, a greyish head, and a white body with brownish wings and back. The background is a blurred body of water.

Diapositiva 10

Paxaros e outras aves 6

Bubela (común, estival)

A photograph of a European hoopoe (Bubela) standing on a patch of green and brown grass. The bird has a long, thin beak, a light brown body, and a distinctive crest of orange and black feathers on its head.

Diapositiva 11

Paxaros e outras aves 7

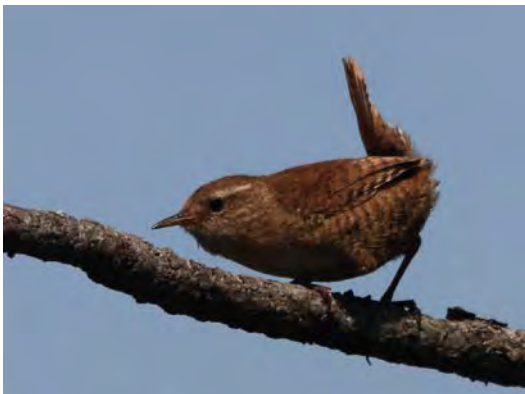

Carrán (común, invernante)

A photograph of a Carrán bird in flight against a clear blue sky. The bird is white with dark wings and a dark tail. It is shown from a side profile, with its wings spread and its tail feathers visible. The bird is flying towards the left of the frame.

Diapositiva 12

Paxaros e outras aves 8

Carriza (común, residente)

A photograph of a Carriza bird perched on a dark, textured branch against a clear blue sky. The bird is brown with a mottled pattern on its back and a lighter brown head. It is shown from a side profile, facing left. Its tail is slightly raised.

Diapositiva 13

Paxaros e outras aves 9

Chasco (común, residente)

Diapositiva 14

Paxaros e outras aves 10

Escribenta común (común, residente)

Diapositiva 15

Paxaros e outras aves 11

Estreliña riscada (común, residente)

Diapositiva 16

Paxaros e outras aves 12

Falcón peregrino
(escaso,
residente?)

Diapositiva 17

Paxaros e outras aves 13

Ferreiriño rabilongo (común, residente)

A photograph of a small bird, identified as a Ferreiriño rabilongo, perched on a thin, brown branch. The bird has a dark head, a yellow eye, and a long, dark tail. Its body is a mix of brown and grey. The background is a soft, out-of-focus green, suggesting foliage.

Diapositiva 18

Paxaros e outras aves 14

Garza real (común, invernante)

A photograph of a large bird, identified as a Garza real, in flight against a clear blue sky. The bird is shown from the side, with its long neck extended forward and its wings spread. It has a long, pointed beak and a dark cap. The bird's body is a mix of brown and grey.

Diapositiva 19

Paxaros e outras aves 15

Galiñola negra (común, estival)

A photograph showing two black ducks, likely Common Goldeneye (Galiñola negra), swimming in a pond. The ducks are dark with a prominent white patch on their bills. They are surrounded by lily pads and some fallen leaves on the water's surface.

Diapositiva 20

Paxaros e outras aves 16

Lavandeira branca (común, residente)

A photograph of a white wagtail (Lavandeira branca) perched on a bush. The bird has a white body, a black cap, and a black collar around its neck. It is facing right, and the background is a blurred green bush.

Diapositiva 21

Paxaros e outras aves 17

Liñaceiro (común, residente)

Diapositiva 22

Paxaros e outras aves 18

Mergullón pequeno (común, estival)

Diapositiva 23

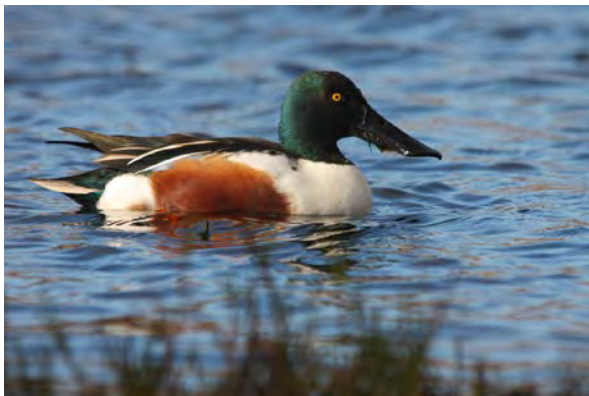
Paxaros e outras aves 19

Miñato (común, residente)

Diapositiva 24

Paxaros e outras aves 20

Cullerete (común, invernante)

Diapositiva 25

Paxaros e outras aves 21

A photograph of a Kingfisher (Alcedo atthis) perched on a thin, brown branch. The bird has a vibrant blue back and wings, a bright orange-red underbelly, and a dark blue head with a white patch on its throat. It has a long, sharp, black beak. The background is a soft, out-of-focus green, suggesting a forest or garden setting.

Picapeixe (escaso, residente)

Diapositiva 26

Paxaros e outras aves 22

A photograph of a Pinnate Sandpiper (Pinnipennis picta) walking on a sandy beach. The bird has a white body with a brownish-tan cap and a dark band across its eyes. It has long, thin legs and a long, dark beak. The background is a light-colored, sandy surface with some small, dark specks.

Píllara das dunas (escasa, estival)

Diapositiva 27

Paxaros e outras aves 23

Pimpin (común, residente)

A photograph of a small bird, identified as a Pimpin, perched on a thin, light-colored branch. The bird has a brown head and back, with white underparts and a distinctive white patch on its wing. It is facing left, and the background is a soft, out-of-focus green.

Diapositiva 28

Paxaros e outras aves 24

Rula común (común, estival)

A photograph of a bird, identified as a Rula común, perched on a thick, textured branch. The bird has a grey head and neck, with brown and white speckled plumage on its body. It is facing left, and the background is a clear, bright blue sky.

Diapositiva 29

Paxaros e outras aves 25

Xílgaro (común, residente)

Diapositiva 30

Paxaros e outras aves 26

Gaivota chorona (común, residente)

Paxaros e outras aves 27

Pato rabilongo (común, invernante)